

Spojení budoucností?

9.11.2011 A2 str. 34 Společnost

martina poliaková ondřej slačálek Knihovna Václava Havla

Restart české politiky ve dvojím zpětném zrcátku

Návrat k devadesátým letům začíná být jejich historizací.

„Devadesátky“ jsou konečně chápány nejen jako začátek doby, v níž žijeme, ale také jako období odlišné od našeho – přichází odstup. Kniha Rozdělení minulostí je pozoruhodným příspěvkem k jejich historizování.

Skupina autorů knihy Rozdělení minulostí z Ústavu pro soudobé dějiny nabízí alternativu výkladovému rámci v duchu „přechodu“ a budování nového řádu. Klíčová štěpení společnosti spatřují historici kontraintuitivně v různých výkladech minulosti, v hledání po -litických a kulturních tradic.

Snadné vítězství

Autoři odmítají „paradigma transformace“ a vnějškový pohled vlastní většině politologie, oproti tomu se snaží o interpretativní přístup. Namísto popisu stran jako funkčních jednotek politického systému je berou jako nositele politických identit i arény, v nichž se o tyto identity odehrává boj. Na rozdíl od společenskovědních pojmů, které vnímají jako projektivní a ahistorické, se pokoušejí o rekonstrukci pohledu dobových aktérů.

Ve srovnání s autory, s nimiž se kniha opakovaně vyrovnává (např. Jan Holzer, Stanislav Balík či Miroslav Mareš), snadno vyniknou její kvality. Mnozí politologové dosud totiž na jedné straně odkazovali k obecným, „vnějškovým“ společenskovědním pojmům a na straně druhé do svého výkladu vcelku nekriticky a nerefl exivně vnášeli otisky sebepojetí zainteresovaných osobností, dobové publicistiky apod.

Snaha vyhnout se společenskovědním rámcům je však dovedla k druhému extrému – absenci refl exe vlastních narativních rámců. Živé a pro dané období klíčové pojmy jako politika dějin nebo politika paměti jsou zde chápány pouze jako nástroje historické analýzy – ne jako zrcadlo, v němž historik může vidět i sám sebe. K politické debatě o historii vlastně neříkají ve svém úvodním vymezení o mnoho více, než že tu je, že tu má být a že by měla probíhat slušně. Heroicky pozitivistická snaha zachytit, jak to tedy na počátku devadesátých let vlastně bylo, vede k představě, že autoři při tak vrcholně tvůrčí práci, jako je pokus rozumět něčí dějinné perspektivě, vystoupili sami ze sebe a pouze nasvěcují archivními dokumenty či dobovým tiskem dějiny, wie es eigentlich gewesen ist.

Pokušení autoreference

Autoři jsou historici píšící o užívání historie v politice. Jde vlastně o dialog současných historiků s tehdejšími politiky. V jednom případě dialogický charakter textu podtrhuje zahrnutí komentářů Petra Pitharta do poznámek pod čarou. Historický aktér se zde stává vlastně historickým spoluautorem, nahlíží mu přes rameno jako intelektuální partner a zároveň nositel paměti.

V tomto kontextu se nelze vyhnout pochybnostem o jisté autoreferenčnosti. Nejplastičtější portrét jsou autoři schopni podat, pokud hovoří o lidech jim podobných, o intelektuálech přemýšlejících o dějinách (jako **Havel**, Pithart či Ransdorf). Až se skoro zdá, že sofistikovanou reflexi dějin povýšili na pravidlo. Přiblížili se tím své látce? Tou přece není intelektuální refl exe, ale politický diskurs.

Symptomatická je charakteristika deklarace ODS a Práva a spravedlnosti: „definitivní, debatu uzavírající a některé diskutéry vylučující historický diskurz, plný velkých slov bez jasného obsahu“. Tón i kontext naznačuje, že se jedná o kritický popis čehosi výjimečného – jako by politický diskurs vždy přinejmenším implicitně nevylučoval některé aktéry, jako by jeho funkcí nebyla přinejmenším snaha o definitivnost a uzavření debaty, jako by politika mohla fungovat bez velkých slov bez jasného obsahu... Patrně nezáměrně nám tak kniha připomíná a trochu reprodukuje dobovou iluzi o tom, že politika bude „jiná“, dělaná mysliteli schopnými hluboké refl exe (patrně poslední reinkarnace letité české iluze o politické roli kultury). Profily politiků, kteří tento typ refl exe minulosti nepěstovali (zejména Klaus a Zeman), jsou proto logicky v optice knihy relativně ploché – právě tito politici ale přitom uspěli. Jistě, autoři se vymezují proti teleologickému pojetí dějin pouze z perspektivy vítězů. Sympaticky zdůrazňují otevřenost alternativním scénářům a pohledu poražených. I tak by však snad nemělo být rolí historika zvnitřnit dobové iluze.

Tento přístup koresponduje i s vlastním vymezením se v úvodu, v němž se konflikt o dějiny koncentruje na

formu (diskusi) a pléduje se pro její slušnost. Tato míra formalismu je ovšem depolitizující, protože z úvah o politice vytlačuje obsahy. Nejen že tím postihuje takový obsah, pro který jsou např. vzhledem k jeho extrémní pozici vůči myslitelnému a hegemonnímu v dané době adekvátní spíše extrémní či tzv. neslušné výrazové prostředky (a vzpomeňme si z dnešní perspektivy, jak široký rejstřík nemyslitelného v období silného subjektivního pocitu svobody zkraje devadesátých let existoval). Nejen že je takový přístup neúčinný v politice, neboť je snadno poražen silnou, tvrdou, politickou artikulací obsahu (jak nám ukazuje střet ODS s OH – problematičnost nepolitického přístupu druhých z nich ostatně Michal Kopeček velmi pěkně popisuje). Je však problematický i z hlediska sebepojetí historie – vede k paradoxnímu podcenění hranic mezi vědeckým a politickým polem a k vzájemné projekci idealistických představ o veřejné diskusi v liberální demokracii a sebezpečujících představ o intelektuální refl. exi dějin v práci historiků. Toto pojetí zkresluje možnosti politické i historické diskuse a je také podivně neliberální, podceňuje diferenciaci společnosti jakožto klíčový rys liberalismu.

Klady i zápory intelektualismu autorů se ilustrativně projevují v kapitolách Petra Roubala. Jeho profi I ODA je strhujícím příkladem vzhledu; detaily typu budoucích politiků s vousy, kloboukem a puškou v kostele či ovlivněných Tolkienem nemají jen humornou funkci, ale přibližují ideový svět pozdější „pravé pravice“.

I analýza Sládkových republikánů je analytickou a interpretativní oázou ve faktografické poušti dosavadní produkce. Problematicky, až projektivně však působí autorův závěr, že hlavní příčinou úpadku sládkovců byla absence koherentního ideologického rámce. Jako by funkcí ideologie byla koherence – a jako by sám autor neukázal, že silou sládkovců byla naopak ideová rozkročenost a otevřenost různým radikálním kritikám (což nebyla jen konjunktura počátku devadesátých let, ale logika role lapačů „tekutého hněvu“, slovy Bělohradského). Jakkoli podnětná je autorova teze, že antikomunismus nemůže fungovat bez antisemitismu, její aplikace na republikány drhne.

Minulostí ve skutečnosti spojeni

Vztah k minulosti považují autoři za klíčový pro formování politických identit. Podíváme-li se však na dvě dekády po roce 1989, skutečný spor o minulost nalezneme především v té druhé. I autoři sami dokumentují, že na odmítnutí minulosti panovala na počátku devadesátých let až zarážející shoda (zahrnující i komunisty). Rozdělení minulostí? Spíše spojení jejím odmítnutím a rozdělení v jejím výkladu. Převládající se pro společnost stal pohled do budoucnosti a boj o tuto budoucnost – a právě odpovědi (nebo neschopnost poskytnout odpovědi) na tuto otázku budou základním aspektem politického boje devadesátých let. Zvítězili ti, kdo jako Klaus zdůrazňovali, že zpětné zrcátko nemůže být větší než čelní sklo. Radikální antikomunisté typu Cibulky jsou snadno marginalizováni, ani německá otázka se nestane zdrojem podstatnějšího štěpení. Jistě, tento problém lze terminologicky ošetřit pojmy jako „anti komunismus budoucnosti“ Petra Roubala, kterým lze rétoricky přepsat spor o ekonomickou reformu na spor o minulost – to pak už ale lze překouzlit na „spor o minulost“ prakticky cokoli.

Ano, „rozdělení minulostí“ hrálo roli. Není důvod podceňovat vliv obrazů minulosti na štěpení mezi jednotlivými stranami nebo uvnitř jich samých. Jenže politická identita se nerovná stranické – dvojnásob ne v situaci, kdy strany nejsou stabilní, ale prodělávají rychlé vzniky, proměny, zániky či fúze. Strany jsou pochopitelnou jednotkou analýzy, koncentrace na jejich „rozdělení minulostí“ ale může snadno vést k podcenění klíčových štěpení, která ustavovala v devadesátých letech politické identity na řadu let dopředu a která vycházela z otázek po minulosti a budoucnosti: ekonomická reforma, rozdělení Československa, spor o „občanskou společnost“.

Minulost spojovala české politické elity ještě v jiném, sociologičtějším smyslu. Nová generace politiků většinou neprodělávala kontinuálně a od mládí politickou socializaci do své ideologie a strany. Jejich politická socializace byla do značné míry jednotná a až ve středním věku se náhle, takřka přes noc, stali liberálními, konzervativními, sociálnědemokratickými či fašizujícími vůdci. To se nemohlo nepodepsat na jejich politickém stylu, na společných důzdech, tématech i argumentech, na sdíleném „zdravém rozumu“ (v různých podobách technokratickém).

Rozdělení minulostí není pouze cenným příspěvkem k poznání devadesátých let. Kniha je vkladem i do diskuse o vztahu historie a společenských věd – a navzdory svému záměru představuje i argument pro to, aby příští bádání bylo dialogem obou perspektiv v mnohem větší míře než dosud. Ostatně, společenské vědy nereprezentuje jen vnějškový, strukturalistický přístup, „paradigma transformace“ či nazírání aktérů výhradně z hlediska funkcí v politickém systému. Interpretativní perspektiva je jednou z legitimních společenskovědních možností – a i z recenzované knihy se zdá, že má historii co nabídnout.

Adéla Gjuríčová, Michal Kopeček, Petr Roubal, Jiří Suk, Tomáš Zahradníček: Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989. **Knihovna Václava Havla**, Praha 2011, 416 stran.